

H

F

HOLND FSTVL

5

0

Mauricio Kagel

AUS DEUTSCHLAND

Wilt u weten
wat er op de
achtergrond speelt?

Mauricio Kagel
Aus Deutschland

Koninklijk Theater Carré
12, 13 en 14 juni 1997

de Volkskrant

Nieuwsgierige krant voor nieuwsgierige mensen

Bel gratis 06-0561 voor een proefabonnement

Inhoud

Ten geleide 6

Programmagegevens 7

Synopsis 11

Aus Deutschland - Eine Lieder - Oper 14
Werner Klüppelholz

Een hoogst persoonlijke bijdrage aan de muziek 18
Over Mauricio Kagel

Biografieën 20

Colofon 24

Fragment uit het jubileumboek: *Een Nederlands wonder. Vijftig jaar Holland Festival*

November 1984 is Kagel zwaar gedeprimeerd als er gesproken is over de uitvoering van *Aus Deutschland*. (...) De nachtmerrie verandert in een feestelijke 'Kageliade' op het festival van 1985. Slechts weinigen kennen het merendeel van de stukken – Kagel geeft later in een interview toe dat hij tot 1985 waarschijnlijk de meest beroemde 'ongehoorde' componist was.

Ten geleide

Mauricio Kagel heeft over zijn liederenopera ooit gezegd: 'Der Zuhörer darf *Aus Deutschland* ruhig mit unruhiger Ohren erleben: es klingt nach Kagel, erinnert jedoch an Schubert'.

Aus Deutschland kan worden opgevat als een herinnering aan Schubert en als een reis met Mauricio Kagel door de wereld van de Duitse romantiek. Schubert neemt weliswaar een centrale plaats in (hij treedt zelfs in eigen persoon op), maar dit muziektheaterstuk behandelt in eerste instantie het werk van dichters als Goethe, Heine en Eichendorff. Het was Liszt die de liederen van Schubert als 'Miniatur-Oper' omschreef. Het is Kagel gelukt Schuberts muzikale wereld scenisch tot leven te wekken: zo treden zowel 'der Leiermann' uit Schuberts lied als de beide 'Grenadiere' uit Heines gedicht, maar ook Hölderlins *Hyperion* zelf op en zij worden net zulke zelfstandig opererende acteurs als Goethe, Schubert of Heine. Ook de archetypen uit de romantiek zoals 'Die Nacht', 'Der Tod' of 'Die Musik' bewegen zich op de scène en worden met de andere protagonisten van het stuk tot ware allegorieën.

De première van *Aus Deutschland* in 1981 onder leiding van Michael Gielen vond plaats bij de Deutsche Oper Berlin. Sedertdien is dit werk nooit meer scenisch uitgevoerd. Halverwege de jaren tachtig vond een semi-concertante uitvoering plaats door het Schönberg Ensemble en het Nederlands Kamerkoor in het kader van het Holland Festival. Al jaren bestaat het plan voor een scenische heropvoering van dit werk. Op initiatief van het Holland Festival is besloten deze tot stand te brengen in 1997, het tweehonderdste geboortjaar van Schubert en de vijftigste verjaardag van het Holland Festival.

Aus Deutschland Eine Lieder-Oper

Mauricio Kagel

Muzikale leiding

Reinbert de Leeuw

Regie, decor-, licht- en kostuumontwerp

Herbert Wernicke

Schönberg Ensemble

Nederlands Kamerkoor

Instudering

Huub Kerstens

Koninklijk Theater Carré

do 12, vr 13 za 14 juni, 20.15 uur

einde ca. 22.30 uur

er is geen pauze

De uitvoering van 12 juni wordt rechtstreeks uitgezonden door de NPS op Radio 4. Een televisieregistratie is te zien op 30 juni op Nederland 3.

Coproductie Theater Basel-Festival
Musica Strasbourg/ Wiener
Festwochen/ Holland Festival-
NPS-Radio en -Televisie

Met bijzondere steun van
het Prins Bernhard Fonds

Deze voorstelling is mede tot stand
gekomen met steun van de KPN en
Flashlight

Met dank aan Evert Snel, piano's-
vleugels

Randprogramma: na de uitvoering
op 13 juni gesprek met Mauricio
Kagel, Herbert Wernicke en Reinbert
de Leeuw o.l.v. Roland de Beer.

Rolverdeling

Sprekerin/Double/Kammersängerin
Desirée Meiser

Leiermann
Shigeo Ishino

Edward
Johannes M. Kösters

Dichterin
Marie Angel

Die Nacht
Leandra Overmann

Schubert/Schwarzer König
Christoph Homberger

Rüstung/Bursche/Kammersänger/
Der Tod
Jens Larsen

Goethe/Hyperion
Tomas Möwes

Rattenfänger/1. Grenadier/Schiffer
John Cogram

Mädchen/Jüngling/Nachtigall
Lisa Larsson

Leiermann-Frau/Mutter
Hedwig Fassbender

Mignon/2. Grenadier
Kai Wessel

Die Musik
Catherine Swanson

Drei Hunde
Christoph Homberger
Johannes M. Kösters
Jens Larsen

Vierstemmig vrouwenkoor
Catherine Swanson
Marie Angel
Hedwig Fassbender
Leandra Overmann

Chor der Ratten
Hedwig Fassbender
Leandra Overmann
Shigeo Ishino
Jens Larsen

Unsichtbare Sängerin
Marie Angel

Unsichtbarer Sänger
Christoph Homberger

Kammerchor
Marie Angel
Lisa Larsson
Catherine Swanson
Hedwig Fassbender
Leandra Overmann
Kai Wessel
John Cogram
Christoph Homberger
Johannes M. Kösters
Jens Larsen
Tomas Möwes
Shigeo Ishino

Assistent-dirigent
Jürg Henneberger

Regieassistenten
Wendelin Lang
Markus Bothe

Assistent-decor- en kostuumontwerp
Stefanie Pasterkamp

Licht
Herman Münzer
Marc Heinz

Technisch directeur Basel
Reinhold Jentzen

Voorstellingsleiding
Jürgen Heene
Claudia Christ

Technische ondersteuning

Geluid
Robert Hermann

Toneel
Otto Stomp
Andreas Tschui
Andreas Schwarz
Andreas von Graffenried
Meinrad auf der Maur
Andreas Stohler

Requisieten
Axel Orlia
Corinne Meyer

Grime
Werner Derrendinger

Technisch adviseur
Dick Heinz

Productieleiding
Sigi Giesler

Uitvoering decor en kostuums
Ateliers Theater Basel

Nederlands Kamerkoor

Sopranen
Barbara Borden
Lenie van den Heuvel
Caroline de Jongh
Helena Wiklund
Manon Heyne
Francine van der Heijden

Alten
Yvonne Benschop
Ananda Goud
Myra Kroese
Nine van Strien
Karin van der Poel
Clara Mesdag

Tenoren
Robert Coupe
Michiel ten Houte de Lange
Bruce Sellers
Marcel Beekman
Henk Gunneman
Alberto ter Doest

Bassen
David Barick
Bas Ramselaar
Kees-Jan de Koning
Hans Pootjes
Donald Bentvelsen
Marc Meersman

Schönberg Ensemble

Pianosolisten
Gerrit Hommerson
Marja Bon
Stanley Hoogland

Engelse hoorn
Evert Weidner

Altsaxofoon
Leo van Oostrom

Klarinet
Pierre Woudenberg

Es-klarinet
Liesbeth de Jong

Hoorn
Hans Dullaert
Wim Timmermans
Martin van de Merwe
Jeroen Vermeulen

Trompet
Willem van der Vliet

Trombone
Toon van Ulsen

Tuba
Hendrik Jan Renes

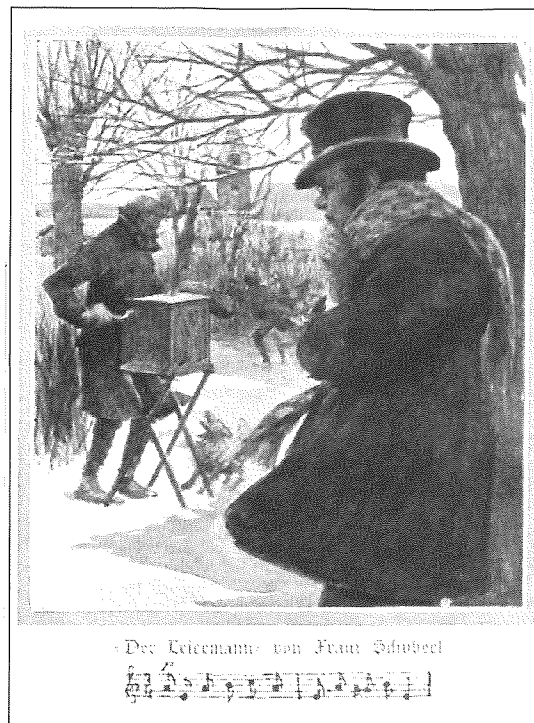
Slagwerk
Ger de Zeeuw
Steeff Gerritse

Viool
Marijke van Kooten

Altviool
Susanne van Els

Cello
Hans Woudenberg
Lucia Swarts

Contrabas
Quirijn van Regteren Altena
Rozemarie Heggen

Der Leiermann: ongesigneerde ansichtkaart.

Diamantenpracht, es fählt kein Strahl in deines Herzens Nacht.' Tevens is het een verwijzing naar een Schubert-interpretatie van Collin: 'Heilige Nacht, du sinkest nieder.'

3 De honden uit het eerste tafereel verschijnen weer. Ook de orgeldraaier komt op, hij zingt een deel uit het eerste lied van de *Winterreise*, *Gute Nacht*. Hij is neerslachtig: 'Nun ist die Welt so trübe...'

4 Dit tafereel is hoofdzakelijk gebaseerd op Mayrhofer's *Lied eines Schiffers an die Dioskuren*. Een schip gaat voorbij, we horen geluiden van roeipanen en vogels.

5 Dit tafereel is gebaseerd op een Schotse ballade van Carl Loewe, waarin het thema van de dood centraal staat. Hoofdpersoon is Edward. Hij heeft in deze scène een dramatische dialoog met zijn moeder, waarna hij haar en zichzelf doodt. Een harnas (Rüstung) komt in beweging en zingt: 'Edward, Edward! Und was soll werden dein Hof und Hall? Und was soll werden dein Weib und Kind? Und was für Buße willst du nun tun?'

6 Kagel liet zich bij dit beeld inspireren door een portret van de schilder Tischbein, getiteld *Goethe in der Campagna*. Goethe zingt de verzen van Gretchen, 'Mein Ruh ist hin, mein Herz ist schwer...' Hij vervalt in een Engelse vertaling: 'My calm is gone, my heart is heavy...'

Synopsis

1 De opera begint met een tekst-citaat van het laatste lied van de *Winterreise* van Schubert, *Der Leiermann* (De orgeldraaier). De tekst van dit lied wordt slechts gedeeltelijke gebruikt. Draaiorgelmuziek klinkt; ondertussen zegt een stem: 'Drüben hinterm Dorfe steht ein Leiermann. Und mit starren Fingern...' De orgeldraaier verschijnt. In genoemd lied komt een hond voor; Kagel voert er drie ten tonele.

2 De dichteres zingt 'Die Kleine, die Feine, die Reine, die Eine...' De Nacht verschijnt als personage op het toneel en reciteert: 'Ich sinke nieder...' Het is een verwijzing naar een vers uit Schumanns *Dichterliebe* (op gedichten van Heine): 'Wie du auch strahlst in

7 Scène tussen Goethe en de Dichteres. Deze laatste is verliefd: 'Wenn ich in deine Augen seh, So schwindet all' mein Leid und Weh.' Goethe denkt (met *quasi Falsetstimme*, aldus Kagels regie-aanwijzing): 'Mein Busen drängt sich nach im hin.' En de dichteres: 'Komm, beglücke mich!'

8 *Meeresstille* van Goethe, *Abends am Strand* van Heine en een vers uit *Dichterliebe* worden voorgedragen door een schipper, een vrouwenkoor en de Nacht.

9 *Die beiden Grenadiere* van Heine, doorspekt met flarden uit de *Marseillaise* en het *Deutschlandlied*. Een mannenkoor imiteert tromgeroffel. De orgeldraaier vertelt over twee gewonde grenadiers die in Rusland gevangen genomen en daarna op weg naar Frankrijk in Duitse handen zijn gevallen. De ene grenadier sterft. Zijn laatste wens was om in Frankrijk begraven te worden. Dan meldt zich de Zwarte Koning, die met de anderen een deel van de scène in het Engels herhaalt.

10 Deze scène is een verwijzing naar *Der Tod und das Mädchen* van Schubert. Das Mädchen smeekt de Dood haar niet mee te nemen: 'Geh, wilder Knochenmann! Ich bin noch zu jung...' Een dialoog ontvouwt zich tussen Der Tod en Das Mädchen, naar het gedicht van Claudius. Daaraan wordt een citaat van *Des Mädchens Klage* van Schiller toegevoegd. De Dood laat zich niet vermurwen: 'Sollst sanft in meinen Armen schlafen!'

11 De Nacht verschijnt. De tekst is een citaat uit Heine's *Mondschein*.

12 Dansscène met salon-ensemble, Der Tod, Das Mädchen en enkele dansparen.

13 Schubert citeert uit *Der Sänger* uit Goethe's *Wilhelm Meister*. De kamerzanger reciteert vervolgens (evenals Schubert) *Vergiftet sind meine Lieder* van Heine. Kamerzanger: 'Du hast mir ja Gift gegossen!' Schubert: 'Ja! Vergiftet sinds meine Lieder, Wie könnt es anders sein?'

14 De orgeldraaier-vrouw reciteert verzen uit *Wirtshaus*, zoals: 'Sind... in diesem Hause die Kammern all' besetzt? Bin matt zum Niedersinken, bin tödlich schwer verletzt.' Schubert is nog steeds aanwezig. Hij reciteert een compilatie uit Goethe's *Genialisches Treiben* en het gedicht *Aus meinen großen Schmerzen (mach ich die kleinen Lieder)*. Ook de kamerzanger is aan het einde van zijn krachten: 'In questa tomba oscura lasciami riposar' (laat mij in deze donkere tombe uitrusten).

Der Tod und das Mädchen: anonieme Ansichtskarte.

15 De kamerzangeres staat zingt – in het Engels en met koorbegeleiding – Eichendorffs gedicht *Wehmut*. Schubert herhaalt het gedicht in het Duits.

16 Goethe's *Rattenfänger*. De rattenvanger: 'Ich bin der wohlbekannte Sänger, der vielgereiste Rattenfänger, den diese altberühmte Stadt gewiß besonders nötig hat.' Hij wordt zeer agressief bejegend door het rattenkoor: 'Der vielgewandte Sänger ist gelegentlich ein Mädchenfänger.'

17 Hölderlins gedichten *Die Eichbäume*, *Hyperion's Schicksalslied* en *Deutscher Gesang* worden vrij letterlijk geciteerd. De Dichteres zingt het gedicht *Hör ich das Liedlein klingen* en vertelt over een nachtmerrie: 'Ich hab' im Traum geweinet, mir träumte, du lägest im Grab.'

18 Dit tafereel is gebaseerd op Chamisso's *Kartenlegerin* en Platens *Die Liebe hat gelogen*. De kaartenlegster draagt een tekst voor en zet zo nu en dan, op een teken van de dirigent, een geluidsband aan. Op deze band zijn vervormd kermislawaaai en klanken van een draaiorgel te horen.

19 De orgeldraaier met zijn honden, de Muziek en de Nachtegaal citeren uit Schuberts *An die Musik*, *Rast* (uit *Die Winterreise*), alsmede uit Hölty's *An die Nachtigall*.

20 De Dood wiegt de Jongeling ('O komme, Tod! Entführe mich leicht in geträumten Land!') en draagt hem weg. De tekst is gebaseerd op Spauns *Der Jüngling und der Tod* en *Todessehen*, en Goethe's *Nähe des Geliebten*.

21 'Stomme' scène, in Kagels woorden een 'Scheinfinale mit Variationen'.

22 Vier versies van de Mignon-tekst uit *Wilhelm Meister* van Goethe worden geciteerd. Mignon zingt de uittreksels afwisselend met een kleine mondharmonika tussen zijn tanden en op gewone wijze. Ook Double (met windmachine) treedt op.

23 Alle vrouwelijke acteurs en koorleden zingen een tekst die gebaseerd is op *Dem Unendlichen* van Klopstock en in het Duits en Engels wordt gezongen.

24 Edward roept: 'Nobody's here? I'm Phil, let me go in!' De tekst is afkomstig uit *Eine sehr gewöhnliche Geschichte* van Weiße. 'Wir fürchten dich', antwoorden de vrouwen, maar dan gaat de deur toch open.

25 Een stem somt titels van diverse Schubert-liederen op: *Willkommen und Abschied von der Erde*, *Eine Leichenphantasie*, *Trockene Blumen*, *Letzte Hoffnung*, *Das Grab*, *Freiwilliges Versinken*, *Totengräbers Heimweh*, *Liedes Ende*. Dan verschijnt nog een laatste titel van een Schubert-lied: *Gute Nacht*.

Bovenstaande cijfers corresponderen niet met de cijfers in de oorspronkelijke partituur van *Aus Deutschland*, zoals in die in 1981 in Berlijn zijn (scenische) première beleefde onder leiding van Michael Gielen. In vergelijking met toen zijn twee scènes vervallen, is er één toegevoegd en is de volgorde enigszins gewijzigd. In vergelijking met de concertante uitvoering tijdens het Holland Festival van 1985 (dirigent: Reinbert de Leeuw) is alleen scène 18 nieuw.

ubert. Geknipt silhouet door Hans Allmeyer.

Aus Deutschland – Eine Lieder-Oper

Werner Klüppelholz

Dit avondvullende werk heeft als uitgangspunt een uitspraak van Franz Liszt over de liederen van Franz Schubert, die hij omschrijft als 'miniaturopera's'.

Oorspronkelijk had Kagel het idee om vanuit de muzikale traditie een opera te schrijven in de trant van een componist die tijdens zijn leven zelf nooit een opera gecomponeerd heeft, bijvoorbeeld Chopin of Brahms. Beide invalshoeken zijn in *Aus Deutschland* met elkaar verweven: Kagel geeft een extra

dimensie aan de kleinschalige handelingen binnen de romantische liederen door de protagonisten in levende lijve op de Bühne te zetten, en hij schrijft muziek die bijna automatisch een heleboel reminiscenties aan het verleden oproept. Het libretto van het werk is een collage, samengesteld uit zo'n stuk of zestig romantische liederen, voornamelijk gebaseerd op Schuberts *Winterreise* naar Wilhelm Müller, en op Schumanns *Dichterliebe* naar Heinrich Heine. De liederen worden of volledig geciteerd (zoals *Edward*, *Der Tod und das Mädchen* of *Der Rattenfänger*) of slechts ten dele. Ze zijn echter stilistisch gecomponeerd alsof ze uit een en dezelfde pen vloeiden. Ook muzikaal zijn de scènes van de *Lieder-Oper* slechts bij wijze van uitzondering zo scherp achter elkaar geplaatst dat ze sterk contrasteren; meestal gaan ze juist onmerkbaar in elkaar over. Botsingen en integratie zijn sowieso kenmerkend voor de relatie tussen romantiek en realiteit.

Wat is romantiek

Kagel maakt een onderverdeling in een voorgestelde, een werkelijk zichtbare en een buiten het gezichtsveld liggende werkelijkheid: 'Ik stel mij de romantiek voor als aftreksel van onuitgesproken gevoelens en verlangens, als mogelijke projectie van allerlei intieme zaken, distillaat van al even particuliere gevoelens. Essentieel schijnt mij hierbij te zijn een scheiding aan te brengen tussen de persoonlijke opvatting van wat romantiek is en het veelomvattende verschijnsel dat ik kunstzinnig kunstenaarslibido zou willen noemen.

'De romantiek is allereerst een confrontatie met twee realiteiten tegelijk. De eerste daarvan komt overeen met wat men zich onder werkelijkheid voorstelt, en hoe deze er uit zou kunnen zien; de tweede is spijtig genoeg de realiteit zoals zij is en zoals zij niet aanvaard mag worden. Uit dat spanningsveld ontstaat romantiek en de driehoeksverhouding die vervolgens wordt gevormd: ik verzin werkelijkheden – ik neem werkelijkheden waar –, werkelijkheden vinden buiten mij om plaats.'

Goethe en Schubert

Soms ook laat Kagel de empirische realiteit opdruiven. Dan staan er historische mensen op het toneel, Goethe of Schubert, wiens *Winterreise* het begin en het einde vormt van *Aus Deutschland*: de liederencyclus die door Goethe met verachting werd verworpen als 'Lazarettpoesie'. Inderdaad heerst er de dood en ook over Kagels compositie hangt een doem: een aantal van de personen die er in optreden, komt om het leven en aan de allegorie van de dood – een half expressionistische, half komische figuur – zijn drie taferelen gewijd. Ook de Edward-scène is gehuld in de dood, die naast de liefde en de natuur een centraal motief vormt in de utopie die romantiek heet. Edward is in Kagels eigen woorden 'de hoofdfiguur uit de gelijknamige

Schotse ballade die eens met de muziek van Loewe de Duitse huiskamers teisterde. Ik schreef daar een melodrama *comme il faut* bij, maar vrijwel in de stijl van 'L'Assassinat du Duc de Guise' uit het begin van de stomme film. Het moet ook met bijna ondraaglijke spanning gezongen worden om de enorme geladenheid die in dit incestdrama

voortdurend aan de oppervlakte komt, navenant tot uitdrukking te brengen. (...) Aan het einde van het vijfde tafereel heb ik de hang naar bezit – waarmee de in de tijd van Loewe opkomende bourgeoisie was behept en die leidde tot een nogal agressieve rechtse instelling – geaccentueerd: in het vers van de ballade *Und was soll werden dein Hof und Hall* heb ik het harnas centraal gesteld, nadat Edward zijn moeder heeft doodgestoken.'

Schizofrenie

Heel vaak verwisselt Kagel de betekenis van de uiterlijke omhulsels. Goethe wordt een zwarte, Schubert een liederenzanger en de zwarte liederenzangeres hoort hoe haar eigen gezang als een echo door de bandrecorder wordt weergegeven. Zulke transfiguraties en spiegeleffecten worden evenals het gespletene van de scènes van *Mignon* omgeven door een zweem van schizofrenie als gevolg van de kloof tussen een utopische voorstelling der dingen en een erkenning van de realiteit. Hier vallen ook de geslachtsveranderingen onder die als een idee-fixe door het stuk heen lopen: de dichter verandert in een dichteres, Gretchen in Goethe, het meisje in een knaap. De eerste aanzet hiertoe vormden voor Kagel de verschillende stemtypes in het romantische lied: 'Het was voor mij belangrijk het androgyne karakter van de romantische gevoelens in tekst en muziek over te laten komen. Het intrigeerde mij bijvoorbeeld altijd al dat het een mannelijke zanger juist in de liedkunst zonder meer gepermitteerd is uit volle borst *O du mein Geliebter* te scanderen. (...) Het erotische onderwerp krijgt de gestalte van de zingende dichteres die de gedichten op zichzelf terug projecteert. Het feit dat woorden door muziek een nieuwe akoestische zinnelijkheid kunnen verkrijgen, stelt de componist in staat de dimensies van de erotiek nader te omschrijven. Schumann zelf wordt tot de bard van zijn *Dichterliebe*; hij is, als plaatsvervanger van Heine, de ongelukkige.'

Schubert. Anonieme tekening.

cène uit *Die Bürgschaft* van Schiller. Lithografie van Josef Trentsensky naar een tekening van Moritz von Schwind.

Schubertiade

De erotische projectie van de componist op de tekst, waarvan hij uitgaat, gaat voor Kagel gepaard met een identificatie van de luisteraar. Een en ander wordt voor hem weergegeven in de fantasmagorische Schubertiade. Deze concertvorm wordt door Kagel aangeduid als voorloper van Schönbergs *Verein für musikalische Privataufführungen*. Van daaruit trekt hij parallellen naar de huidige tijd: 'De erotische uitstraling van de vertolker is beslist het sterkst wanneer hij in een kleine kring als het ware in een permanente close-up bekeken kan worden (...). Het individueel en publiekelijk genieten bij zo'n Schubertiade komt overeen met het burgerlijk streven zijn lust in het geniep te bevredigen. Pas toen de concertpraktijk werd uitgebreid met het fenomeen rockconcerten en pop-festivals, waar de presentatie van muziek met een ongedwongen publieksparticipatie gepaard gaat, vielen de remmingen ten aanzien van het akoestisch-erotisch genot in aanwezigheid van een groot publiek weg. Maar ook in Woodstock is men, net als in Bayreuth, één door de uniforme kleding zoals bij de Schubertiade.'

Natuurlijk schreef Schubert aanvankelijk uitsluitend voor zijn vrienden maar toch is hij daarbij nooit van een gevoel van eenzaamheid losgekomen: 'Want niemand die de smart van de ander, niemand die de vreugde van de ander begrijpt', heeft Schubert eens gezegd.

De romantische depressie, de voedingsbodem van deze liederen, is ten slotte ook nog een kenmerk van de Schubertiades. Een depressie die niet in de laatste plaats te wijten was aan de politieke onderdrukking in het Wenen van Eternich.

Ook hier brengt Kagel een verbazingwekkend verband aan: hij brengt een koppeling tot stand tussen het romantische lied en de blues door de liederen letterlijk in het Engels te vertalen. Beide, lied zowel als blues, zijn geijkte expressievormen, beide zijn ontstaan vanuit de noodzaak tot 'double talk', tot geheimhouding van de boodschap in gecodeerde taal, beide zijn getuigenissen van het verzet tegen politieke onderdrukking. Of de muzikale boodschap vertaalbaar is en of men over het lijden kan communiceren, blijft voor Kagel echter de vraag.

Microscopische duidelijkheid

Net als bij de zogenaamde pianogenerale wordt deze Grote Opera eigenlijk slechts door een enkel instrument begeleid. De afwezigheid van het orkest dient om een microscopische duidelijkheid aan te brengen en bovendien gaat de glans van die ene piano schuil achter de klank van een aantal klaaglijk ontstemde toetsinstrumenten. Het werk bevat geen muzikale citaten, met uitzondering van een vluchtige aanwezigheid van de Marseillaise en het Duitse volkslied in het tafereel van de *Zwei Grenadiere*. Slechts af en toe schemeren de melodische contouren van het origineel door het nieuw gecomponeerde stramien, bijvoorbeeld in Schuberts *Ständchen* in het zevende tafereel. Ook de gedeelten die op theaternuiek zijn geïnspireerd, gaan terug op het origineel zoals het sidderen van het meisje voor de dood in het tiende, of de valstrikken van de muziek in het negentiende tafereel. Een andere laag vormen de in *Aus Deutschland* verwerkte genres: een draaiorgeltje, piano's, marsen en dansjes uit de blanke cultuur; blues, boogie en dixieland uit de zwarte cultuur.

Troubadours

Kagels rondkruipende chromatiek doet echter alle vaste vormen die ten grondslag liggen aan deze compositie uit hun voegen barsten. De muziek van *Aus Deutschland* is rapsodisch van aard, quasi improviserend en treedt daarmee in het voetspoor van de rondreizende troubadours. Als door de ongebondenheid van een rapsodie de negatieve indruk ontstaat dat het geen volwaardig genre zou zijn, dan is echter juist die vrije behandeling van het muzikale materiaal zeer nauw verbonden met de inhoud van het materiaal zelf, namelijk de oorspronkelijke tomeloze driften die het romantische lied tot uitdrukking trachtte te brengen.

Even kort nog iets over de titel *Aus Deutschland*. Het is beslist zo dat de lyriek van Müller en Heine, de muziek van Schubert en Schumann bij het betere deel van Duitsland horen. Maar ook het boze deel, waaraan men steeds herinnerd wordt (op soms merkwaardige wijze, zoals in 1985 in Bonn), is door Kagel niet over het hoofd gezien. Hij componeert als gewezen Argentijn een essay over de Duitse romantiek met een opdracht aan Heine en een - in Kagels aantekeningen - uitdrukkelijke verwijzing naar Sigmund Freud: drie Joden, uit Duitsland. Niet vergeten mag worden wie zich de erfenis van de romantiek toeëigend heeft en het ontbreken van gevoelens gecompenseerd heeft met oplaaiende kampvuren en wazige erotiek tijdens massabijskomsten, waar alle libido zich toespitste op de hinkende held en waar het romantisch doodsverlangen zulke afmetingen aannam dat de ergste nachtmerries waar Heine echt ook wel onder te lijden heeft gehad, er een onschuldige slaap bij lijken.

Een hoogst persoonlijke bijdrage aan de muziek

Over Mauricio Kagel

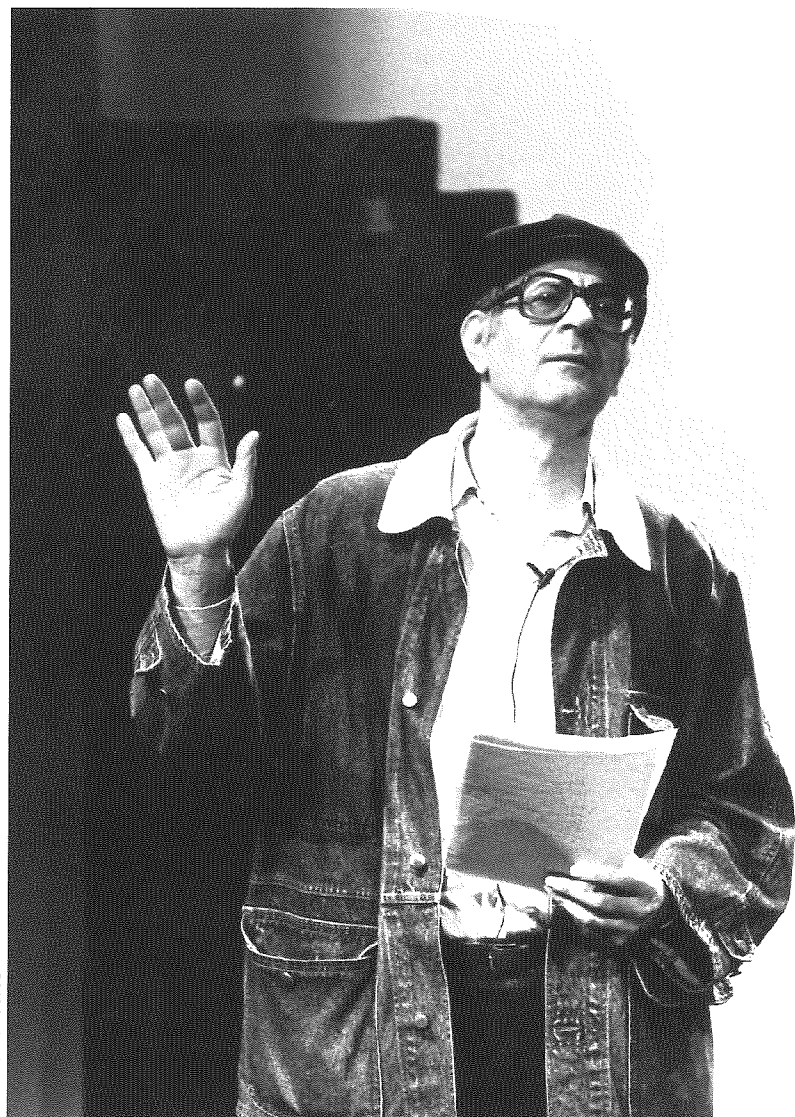

Foto Co Broerse

Mauricio Kagel werd op 24 december 1931 in Buenos Aires geboren. Hij studeerde piano, cello, orgel, zang, directie en muziektheorie, maar als componist is hij vooral autodidact. Nadat hij gezakt was voor het toelatingsexamen van het conservatorium, studeerde hij literatuurgeschiedenis en filosofie aan de universiteit van Buenos Aires. 'Door het contact met incapabele leraren werd ik autodidact', heeft Kagel later gezegd. In 1949 werd hij artistiek adviseur van Agrupación Nueva Musica en in 1950 mede-oprichter van de Cinemathèque Argentine. Uit dat jaar stammen ook zijn eerste composities. Nadat hij sinds 1955 actief was als repetitor bij de Kameropera en als directeur van het Teatro

Colón in Buenos Aires, kwam Kagel in 1957 door middel van een stipendium van de DAAD naar Keulen waar hij nog steeds woont. Naast het componeren heeft Kagel altijd les gegeven. In de jaren zestig was hij verbonden aan de Darmstädter Ferienkurse für Neue Musik, en vanaf 1974 aan het conservatorium van Keulen als Professor für Neues Musiktheater. Kagels werk is in Nederland altijd veel uitgevoerd. In 1985 wijdde het Holland Festival een uitgebreid programma aan de Argentijnse componist (waarbij *Aus Deutschland* concertant werd uitgevoerd), terwijl het Koninklijk Conservatorium in Den Haag in 1991 een Kagel-project organiseerde, waarbij 55 van zijn composities tot klinken kwamen. In 1996 bracht het Schönberg Ensemble o.l.v. Reinbert de Leeuw tijdens het Holland Festival (in het kader van de Ensemble Parade) de wereldpremière van *Orchestrion-Straat*.

Mauricio Kagel heeft de afgelopen veertig jaar ruim tweehonderd werken geschreven voor concertzaal, theater, radio, film en televisie.

Mauricio Kagel heeft sinds de jaren zestig op een hoogst persoonlijke wijze een bijdrage geleverd aan de vernieuwing van de hedendaagse muziek. Op de eerste plaats vond hij het Instrumentale Theater uit (waarbij de bewegingen van spelers en acteurs, belichting, decors en kostuums zijn 'meegecomponeed'); ten tweede (vaak gecombineerd met het voorgaande punt) deed met hem het verschijnsel 'muziek over muziek' zijn intrede: Kagel gaf in zijn stukken commentaar op oude vormen en genres of gebruikte ze als basis voor eigen composities.

Er zijn meerdere componisten geweest die theatrale elementen in hun muziek hebben ondergebracht (Berio, Ligeti en Stockhausen maar ook Cage), zoals ook anderen bestaande muziek op een of andere manier in hun composities hebben verwerkt (Berio, Stockhausen), maar niemand heeft deze procédés zo consequent en hardnekkig toegepast als Kagel. Waarbij een derde element niet vergeten mag worden: de humor. Bij Kagel verliest de hedendaagse muziek af en toe haar ernstige masker en kan er ook flink gelachen worden.

Dit alles levert een volstrekt uniek mengsel op dat vrijwel elke compositie van Kagel kenmerkt. Zoals Kagel-kenner Werner Klüppelholz heeft gezegd: 'Bijna al het werk van Kagel is een mengeling van amusement en melancholie, van verstrooiing en bezinning, het bekende en het nieuwe, en dat alles op een zeer karakteristieke, typisch Kageliaanse manier. Bovendien is zij altijd gerelateerd aan de muzikale, maatschappelijke of politieke actualiteit, die consequent met de uitdrukkingsmiddelen van de kunst wordt geanalyseerd.'

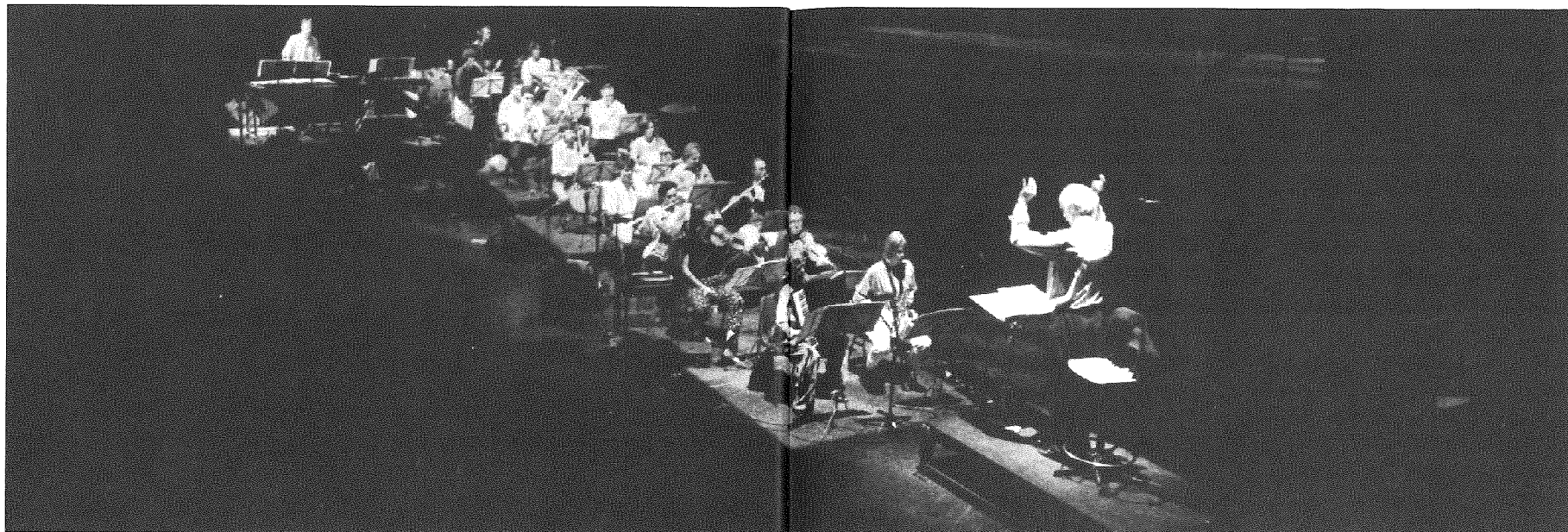
Biografieën

Reinbert de Leeuw werd geboren in Amsterdam en studeerde piano en muziektheorie aan het Amsterdamse Conservatorium, gevolgd door zijn compositiestudie bij Kees van Baaren aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag. Zijn compositie-onderricht

Rameau, Rossini, Gluck, Monteverdi en Mozart bij operahuizen als het Theater Basel, de Deutsche Oper Berlin en de Bayerische Staatsoper. Ook twintigste-eeuwse werken als *Lulu* van Alban Berg, *Hertog Blauwbaards Burcht* van Bartók (De Nederlandse Opera) en *Uit het dodenhuis* van Janáček komen voor in

Van 1988 tot 1993 was zij ensemblelid van het Theater Basel. Daarna werd zij freelancer en richtte zij een eigen theatergezelschap op waarmee ze vooral aandacht besteedde aan het Franse chanson, het Spaanse lied en de tango. Zij heeft regelmatig samengewerkt met haar echtgenoot Herbert Wernicke, o.a. bij producties van *La*

Bloomington. Hij was tien jaar lang verbonden aan de operahuizen van Gelsenkirchen en Mannheim. Sinds 1991 is hij freelance zanger. Hij trad inmiddels op met de belangrijkste Duitse radio-orkesten en werkte mee aan tal van cd-opnamen, o.a. van de Berliner Philharmoniker o.l.v. Claudio Abbado.

Holland Festival 1996: Het Schönberg Ensemble o.l.v. Reinbert de Leeuw speelt *Orchestrion-Straat* van Mauricio Kagel.

mondde uit in werken voor kamermusiek-ensembles en orkesten en co-auteurschappen van de opera's *Reconstructie* en *Axel*. Sinds de oprichting in 1974 is Reinbert de Leeuw vaste dirigent van het Schönberg Ensemble. In 1992 was hij gast-artistiek directeur van het Aldeburgh Festival in Engeland en sinds 1994 is hij, als opvolger van Oliver Knussen, artistiek directeur van het Tanglewood Festival in de Verenigde Staten.

Herbert Wernicke legde zich aanvankelijk vooral toe op het regisseren van toneelvoorstellingen, maar al snel ging hij over op de opera. Hij ensceeneerde opera's van Händel, *Lully*,

het oeuvre van Wernicke. Hij regisseerde verder o.a. *Die Meistersinger von Nürnberg* bij de opera van Hamburg. De laatste jaren is Wernicke's ster snel gestegen. Hij wordt op dit moment beschouwd als één van de belangrijkste operaregisseurs. Bij de Muntscouwburg in Brussel ensceeneerde hij in 1991 *Der Ring des Nibelungen* en bij de Salzburger Festspiele *Orfeo* van Monteverdi (1993), *Boris Godoenov* van Moessorgsky (1994) en Beethovens *Fidelio* (1996).

Desirée Meiser studeerde literatuur en Russisch in Berlijn en werd opgeleid tot actrice aan de Staatliche Hochschule für Musik und Theater in Hannover.

belle Hélène van Offenbach en Brechts *Dreigroschenoper*.

De Japanse bariton **Ishino Shigeo** werd na zijn studie in Tokyo in 1989 lid van de internationale operastudio in Zürich. Daar leerde hij Irwin Cage kennen, tot wiens meesterklas hij vervolgens toetrad. In 1992 won hij de Kiwanis-prijs en in '93 de Othmar Schoeck Liedprijs. In 1994 zong hij de rol van Sciarone in *Tosca* bij de opera van Lausanne, en in '96 de rol van Almavina in *Le nozze di Figaro* tijdens het festival van Fukuoka.

De Duitse bariton **Johannes M. Kösters** studeerde muziekwetenschap en zang in Regensburg, Frankfurt en

De Australische sopraan **Marie Angel** zong bij de Opera Factory in Londen en Zürich onder meer de rollen van Donna Anna (*Don Giovanni*), Fiordiligi (*Così fan tutte*), Gravin (*Le nozze di Figaro*), Poppea (*L'Incoronazione di Poppea*) en Calisto/Juno (Cavalli's *La Calisto*). Zij trad op bij de English National Opera als Euridice (*Orfeo*) en Queen Tye in Glass' *Ahknaten*. Verder werkte zij mee aan uitvoeringen van *Recital I* van Berio en *Aventures/Nouvelles Aventures* van Ligeti. Ook zong zij in *Rosa* van Louis Andriessen (De Nederlandse Opera, 1994), *Esmée* van Theo Loevendie (Holland Festival 1995) en Birtwistle's *The Mask of Orpheus* (Birtwistle Festival 1996).

Leandra Overmann studeerde in Belgrado zang en piano en had les aan het Santa Cecilia-conservatorium in Rome. In de jaren 1980-'82 had zij een beurs die deelname aan de operastudio in Keulen mogelijk maakte. In 1985 werd zij lid van het koor van de opera van Basel. In 1996 begon zij bij dit gezelschap een solistische carrière, met rollen in *Die Zauberflöte* en *Rigoletto*. Vorig jaar debuteerde zij in de Musikverein in Wenen bij een uitvoering van Mozarts *Krönungsmesse*.

De Zwitserse tenor **Christoph Homberger** studeerde zang bij Ruth Rohner en Gösta Winbergh in Zürich. Na zijn studie werd hij een veelgevraagd oratorium- en liedzanger en trad hij op in Zwitserland, Frankrijk, Italië, Duitsland en Israël. Vooral met een uitgebreid Schubert-repertoire heeft hij vele concertzalen bezocht. Homberger heeft ook meegewerkt aan operaproducties van het Theater Basel, waaronder *Così fan tutte* en *Don Giovanni* en *Die Fledermaus* van Johann Strauss.

De bas **Jens Larsen** studeerde in Hamburg en Keulen. In 1994 was hij finalist tijdens het Bundeswetbewerf Gesang in Berlijn. Van 1994 tot '96 was hij verbonden aan het Staatstheater Darmstadt, waar hij een reeks grote basrollen vertolkte. Sinds het begin van dit seizoen is hij vast verbonden aan het Theater Basel.

De Duitse bariton **Tomas Möwes** studeerde zang aan het conservatorium in Weimar, waarna hij les nam bij Helga Forner in Leipzig. Na zijn studie trad hij op bij operahuizen in Magdeburg en Halle (zijn geboortestad). Bij de opera van Leipzig zong hij onder andere rollen in producties van *Le grand macabre* van György

Ligeti en *La Bohème*. Möwes won verschillende muziekprijzen voor zijn prestaties als zanger en werd uitgenodigd bij grote operahuizen in Duitsland en Zwitserland, onder andere in Dresden, Berlijn, Frankfurt en Basel. In 1995 werkt hij mee aan de Holland Festival-productie *Esmée*.

John Cogram studeerde aan het Royal College of Music in Londen, waar hij tal van prijzen in de wacht sleepte. Daarna kreeg hij een beurs voor de nationale Engelse operastudio. Hij vertolkte tal van rollen, zoals Pedrillo (*Die Entführung aus dem Serail*), Prunier (*La rondine*), Gaston (*La traviata*) en Stevermann (*Der fliegende Holländer*). Tijdens het seizoen 1994-'95 zong hij de rol van Oronte in Händels *Alcina* bij de opera van Keulen. Sinds het vorige seizoen is hij verbonden aan het Ulmer Theater.

De Zweede sopraan **Lisa Larsson** was van 1992 tot '94 lid van de internationale operastudio van Zürich, waar zij werkte met dirigenten als Nikolaus Harnoncourt, Franz Welser-Möst en Christoph von Dohnányi. In 1995 zong zij bij de opera van Lausanne de rol van Barbarina in *Le nozze di Figaro*, en was zij betrokken bij een Scala-productie van *Die Zauberflöte* o.l.v. Riccardo Muti, terwijl zij de rol van Barbarina nogmaals vertolkte, onder Harnoncourt in Zürich. Zij werkte vorig jaar mee aan cd-opnamen van Bach-cantates o.l.v. Ton Koopman.

De mezzosopraan **Hedwig Fassbender** studeerde bij Ernst Haefliger aan de Musikhochschule in München. Al tijdens haar opleiding won zij meerdere concoursen. In 1982 kreeg zij een engagement bij de opera van Freiburg, tussen 1985 en

'87 was zij verbonden aan het Theater Basel. In 1989 zong zij de rol van Marguërite in *La damnation de Faust* bij De Nederlandse Opera. Daarna volgden optredens bij o.a. de Hamburger Staatsoper en de Opéra de Bastille. Bij het Theater Basel werkte zij mee aan een productie van *Carmen* in de regie van Herbert Wernicke.

De countertenor **Kai Wessel** studeerde muziektheorie, compositie en zang en was enige tijd assistent van René Jacobs. Hij won talrijke prijzen, zoals de Sonderpreis des Deutschen Bühnenvereins en een onderscheiding van het Musica Antiqua-concours van het Festival van Vlaanderen. Sindsdien is hij te gast geweest tijdens grote festivals en in belangrijke operahuizen, en heeft hij samengewerkt met dirigenten als William Christie, Sigiswald Kuijken, Philippe Herreweghe, Jordi Savall, Ton Koopman en Gustav Leonhardt.

De sopraan **Catherine Swanson** werd na haar studie in Minnesota en Berlijn geëngageerd door de Deutsche Oper Berlin. Daarna was zij werkzaam bij het Saarländische Staatstheater in Saarbrücken, waar zij onder meer de rol van Lulu zong. Gastrollen vervulde zij bij de opera's van Mannheim, Essen en Bielefeld. Ook was zij actief als concertzangeres. Zij is op dit moment vast verbonden aan het Theater Basel.

Het in 1974 opgerichte **Schönberg Ensemble** bestaat uit een kern van 16 musici (acht blazers, vijf strijkers, slagwerk, pianist en harmoniumspeler), waarvan Reinbert de Leeuw sinds de oprichting vaste dirigent is. Afhankelijk van de uit te voeren composities wordt de kern uitgebreid tot

grotere, steeds enkelvoudige bezettingen. De programmering richt zich op de kamermuziek van de twintigste eeuw, waarbij ook verbanden met de negentiende eeuw gelegd kunnen worden. De basis van het repertoire van het Schönberg Ensemble wordt gevormd door de complete kamermuziek van de drie belangrijkste componisten van de Tweede Weense School: Arnold Schönberg, Alban Berg en Anton Webern.

Het **Nederlands Kamerkoor** bestaat uit 24 zangers en zangeressen, die allen volwaardige solisten zijn. Het koor richt zich op de eerste plaats op het a capella-repertoire, van de vroege Middeleeuwen tot aan de huidige dag; het werkt samen met dirigenten van naam, zoals bijvoorbeeld Reinbert de Leeuw, Eric Ericson, Huub Kerstens, René Jacobs, John Alldis en Paul van Nevel. Het Nederlands Kamerkoor werkt daarnaast ook regelmatig samen met diverse ensembles, zoals het Koninklijk Concertgebouworkest, het Schönberg Ensemble en het Orkest van de Achttiende Eeuw. Artistiek leider en chefdirigent is Uwe Gronostay.

Huub Kerstens heeft voor alle beroepskoren in Nederland gestaan en vele beroepsorkesten en ensembles geleid, waaronder gedurende zeven jaar het Xenakis Ensemble. Hij is dirigent en artistiek leider van het door hem opgerichte Koor Nieuwe Muziek, het Kamerkoor Nieuwe Muziek en het Ensemble Nieuwe Muziek. Bij het Nederlands Kamerkoor en het Groot Omroepkoor is hij vaste gastdirigent in producties met nieuwe muziek.

COLOFON

Dit is een uitgave van
het Holland Festival
Kleine-Gartmanplantsoen 21
NL-1017 RP Amsterdam
telefoon 31 (0)20.627 65 66
telefax 31 (0)20 620 34 59
e-mail: hollfest@xs4all.nl
internet:
<http://www.xs4all.nl/~hollfest>

Opmaak: Berendina Bakker
Eindredactie: Peter Janssen
Assistentie/beeldredactie:
Cathelijne de Wilde
Coverontwerp: Studio Anthon Beeke
Drukwerk: Stadsdrukkerij Amsterdam

Hoofdbegunstiger

VSF FONDS

Stichting VSB Fonds steunt initiatieven in de Nederlandse samenleving met een sociale, culturele of educatieve strekking, evenals projecten op het gebied van natuurbehoud. Aldus geeft het Fonds opnieuw inhoud aan de oorspronkelijke maatschappelijke idealen van VSB Bank.

Sponsors

Audi/Pon's Automobielhandel B.V.
All Nippon Airways Co.
BankGiroLoterij
Buma/Stemra
Fuji Photo Film B.V.
Honda Motor Co.
Hotel Okura Amsterdam
The Japan Foundation
Japanese Chamber of Commerce
and Industry
Kikkoman Co.
Koninklijke Ahold nv
Koninklijke PTT Nederland NV
De Lotto/
Stichting de Nationale Sporttotalisator
The Nippon Foundation
Mediamax Group B.V. Amsterdam

Sponsors

Nederlandse Spoorwegen NV
NOG Verzekeringen
SAS Scandinavian Airlines
Stadsdrukkerij Amsterdam
Vrij Nederland
de Volkskrant B.V.
Yakult Europe B.V.

Fondsen

Prins Bernhard Fonds

Subsidiënten

Ministerie van OCenW
Ministerie van Economische Zaken
Ministerie van Buitenlandse Zaken
Gemeente Amsterdam

Holland Festival Vriendenkring

Alcatel Nederland BV
ABN-AMRO Bank N.V.
Amsterdam RAI
Delta Lloyd Verzekeringsgroep NV
EOE-Optiebeurs
Hillen & Roosen B.V.
Kamer van Koophandel en Fabrieken
voor Amsterdam en Haarlem
Koninklijke Ahold nv
Koninklijke Nederlandse Toeristen-
bond ANWB
Koninklijke PTT Nederland NV
De Nederlandsche Bank N.V.
NOG Verzekeringen
Rabobank
SENS Stichting Exploitatie
Nederlandse Staatsloterij
Shell Nederland B.V.
VNU B.V.
Stichting VSB Fonds

De zichtbaarheid in de stad
van het Holland Festival is
vergroot door de
Stadsdrukkerij Amsterdam

